

**ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ
ІМЕНІ ІВАНА БОБЕРСЬКОГО**

Кафедра економіки та менеджменту

Гуль І.Г

ЛЕКЦІЯ № 7

**ЕКОНОМІЧНИЙ ПРОСТІР УКРАЇНИ ТА ОСОБЛИВОСТІ
РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНИХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ
СИСТЕМ**

з навчальної дисципліни
«РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА»
для студентів спеціальності 073 „Менеджмент”

«ЗАТВЕРДЖЕНО»
на засіданні кафедри економіки
та менеджменту
«___» _____ 202__ р. протокол №___
Зав. каф. _____ Н.Ф. Павленчик

Тема 7. ЕКОНОМІЧНИЙ ПРОСТІР УКРАЇНИ ТА ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНИХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

План

- 7.1. Стратегія економічного розвитку регіонів, основні підходи до неї**
- 7.2. Поняття та особливості проблемних регіонів**
- 7.3. Економіка регіонів України**

7.1. Стратегія економічного розвитку регіонів, основні підходи до неї

Економіка регіону - це ланка господарського комплексу країни, яка розміщена на певній частині її території. Економіка регіону базується на мікроекономічній виробничій функції, тобто врахуванні найбільш ефективної дії місцевих чинників виробництва – робочої сили, ресурсів, економічних зв'язків конкретних підприємств тощо.

Економічний розвиток регіону базується на мікроекономічних відносинах - відносинах між підприємствами, ринками товарів і послуг, засобам виробництва і виробничою та соціальною інфраструктурою. Для економіки регіону притаманна широка взаємодія між усіма суб'єктами господарювання, що відображає інтеграційний процес і характеризує комплексність і збалансованість його розвитку.

Регіональна економіка щодо економіки конкретного регіону виступає макроекономічним середовищем. Це середовище створюється єдиною монетарною системою, дією інфляційних чинників, впливом чинників міжрегіональної дії, зокрема ефективнішого функціонування транспортної системи, встановленням валютних курсів тощо.

Господарство регіону повинно розвиватися значною мірою на базі регіональної та муніципальної власності, місцевих бюджетів, ефективного використання місцевих ресурсів тощо, утворюючи таким чином єдину економічну систему. У сучасних умовах, коли регіональні суб'єкти наділені значними повноваженнями і можливостями внутрішньорегіонального управління,

складаються умови, за яких регіони несуть відповідальність за реалізацію загальнодержавної регіональної соціально-економічної політики, самовідтворення і розвиток, самозабезпечення основних стандартів життєдіяльності населення.

Стратегія регіонального розвитку економіки – система заходів, спрямована на реалізацію довгострокових завдань соціально-економічного розвитку держави з урахуванням раціонального вкладення регіонів у розв’язання цих завдань, які визначаються реальними передумовами й обмеженнями їх розвитку. Стратегія регіонального розвитку держави неоднорідна стосовно територіальних суб’єктів, що обумовлено істотною різницею між територіями за рівнем забезпеченості ресурсами, структурою господарства, досягнутим рівнем розвитку різних сфер економіки, умовами входження в ринкову економіку тощо. З метою забезпечення раціонального поєднання територіальних і загальнодержавних інтересів процеси регіонального розвитку мають регулюватися шляхом умілого поєднання елементів *планування, прогнозування і програмування*.

Планування включає аналіз, прогнозування соціально-економічного розвитку, визначення найраціональнішого варіанту розвитку, розробку і реалізацію заходів на досягнення визначених цілей.

Прогнозування - це перша стадія планування, яка науково аргументує ймовірні тенденції і напрями стратегічного розвитку, а прогноз містить загальні контури визначених цілей і інструментів їх досягнення. В проектах довгострокових і середньострокових прогнозів і програм повинні відображатися питання вдосконалення регіональної економічної політики, у тому числі можливі зміни економічного механізму регіональних відносин (міжбюджетні відносини, питання управління власністю і використання природних ресурсів тощо).

Програмування - це інструмент реалізації планових цілей, який дозволяє державі орієнтувати економіку через регулярний і комплексний вплив на її структуру відповідно до варіанту соціально-економічного розвитку в межах ринкового механізму. Програма характеризується чітко визначеними системою заходів та завдань на досягнення намічених в плані (прогнозі) цілей, узгоджених

за термінами реалізації та складом виконавців і має на меті розв'язання важливих проблем розвитку національної економіки, міжгалузевих, галузевих, регіональних і локальних проблем.

Державна стратегія регіонального розвитку передбачає забезпечення сталого економічного зростання на сучасній технологічній основі з високою продуктивністю праці та зайнятістю.

Основні цілі Державної стратегії:

- 1) підвищення конкурентоспроможності регіонів та зміцнення їх ресурсного потенціалу;
- 2) розвиток людського потенціалу;
- 3) розвиток міжрегіональної співпраці;
- 4) створення інституційних умов регіонального розвитку.

Для забезпечення довгострокового економічного зростання Україна має достатньо передумов - це вигідне географічне положення, значна сировинна база, багаті природні ресурси, вагомий науково-технічний та людський потенціал тощо.

Найголовнішою причиною, що стримує нині входження України до світового господарства, є дуже низька конкурентоспроможність її продукції на міжнародних ринках.

Причини низької конкурентоспроможності продукції - переважання в експорті України сировинних товарів і недостатність високотехнологічного обладнання, патентів, ліцензій, ноу-хау, які користуються на ринках величезним попитом. Значним недоліком є також нестача високопрофесійних кадрів, які можуть працювати на зовнішніх ринках і забезпечувати збут продукції. Формування економічної моделі України має орієнтуватися на сучасні світові досягнення, стрімко змінювані технології виробництва, технічні, екологічні та інші стандарти і критерії конкурентоспроможності.

Важливими чинниками підвищення конкурентоспроможності економіки України загалом та окремих підприємств на світових ринках мають стати сприятливе підприємницьке середовище, інвестиційний клімат, прозора й

необтяжлива податкова система та відносно дешевша, порівняно з розвинутими країнами, робоча сила.

Серед головних механізмів, які застосовуються державою для регулювання регіонального розвитку, необхідно виділити:

- запровадження програмування розвитку регіонів, удосконалення міжбюджетних відносин;
- поліпшення умов інвестування;
- розвиток транскордонного і прикордонного співробітництва;
- запровадження спеціального режиму інвестування на окремих територіях;
- здійснення централізованих капіталовкладень та надання інвестиційних субвенцій.

Виконання зазначених завдань дасть можливість забезпечити розвиток країни, наблизити рівень життя до європейських стандартів і створити умови для посилення економічної активності в усіх регіонах України.

7.2. Поняття та особливості проблемних регіонів

Найважливішим об'єктом державної дії на міжрегіональну економічну диференціацію в Україні виступають проблемні регіони країни. **Проблемними регіонами** вважаються такі території, які в існуючих соціально-економічних умовах, не в змозі самостійно вирішити найбільш гострі проблеми свого розвитку (в т. ч. реалізувати наявний економічний потенціал) і тому вимагають активної державної підтримки. Проблемний регіон - це категорія державної фінансової підтримки.

Головними типами проблемних регіонів є:

- відсталі чи слаборозвинуті;
- депресивні;
- прикордонні.

До групи **відсталих** або **слаборозвинених** належать регіони, які традиційно мають низький рівень життя порівняно з більшістю регіонів країни. Слаборозвинуті регіони ніколи не впливали на економіку країни. В більшості

випадків такі регіони розміщуються на периферії. Держава може надавати допомогу економічно відсталим регіонам у формі розвитку виробничої інфраструктури, стимулювання потоків інвестицій, деяких податкових і кредитних пільг, селективного надання дотацій підприємствам з метою забезпечення мінімальної зайнятості.

Депресивні регіони - це такі просторово локальні утворення, в яких через економічні, політичні, соціальні, екологічні та інші причини перестають діяти стимули саморозвитку, отже, немає підстав розраховувати на самостійний вихід з кризової ситуації. Депресивними слід вважати регіони, в межах яких темпи спаду виробництва, рівня життя, зростання негативних тенденцій у сфері зайнятості, демографії, екології, соціальних послуг вищі за макрорегіональні, загальнодержавні.

На сьогоднішній день на території України практично відсутні безпроблемні регіони. Так, економічно найбільш розвинений суб'єкт країни - м. Київ має кризову ситуацію з екології, стану транспортної інфраструктури, розвитку демографічних процесів, а також наукового потенціалу.

Регіони з системним (інтегрованим) характером економічних і соціальних проблем мають певні ідентифікаційні ознаки, що відображають найважливіші наслідки кризових процесів і ситуацій по різних аспектах територіального розвитку. *До таких ідентифікаційних ознак можна віднести:*

- порівняно низький по відношенню до загального по країні рівень економічної активності в даному регіоні, що характеризується середньодушовим рівнем виробництва валового регіонального продукту;
- відносно низький рівень реальних грошових доходів населення;
- надмірно високий рівень загального безробіття економічно активного населення;
- вкрай низький рівень інвестиційної активності суб'єктів господарювання;
- порівняно низький рівень бюджетної забезпеченості регіону за рахунок власних джерел доходів;

- відсутність позитивних стійких тенденцій основних характеристик соціально-економічного становища регіону.

Прикордонні регіони відіграють важливу роль у забезпеченні безпеки і міжнародного співробітництва. Поняття «**прикордонний регіон**» означає, що територія, яка до нього відноситься, перебуває під впливом державного кордону.

Прикордонне співробітництво дає змогу вирішити конкретні економічні та соціальні питання безпосередньо для прикордонних областей, зокрема поступово долати нижчий рівень економічного розвитку цих периферійних територій.

Вищою формою прикордонного співробітництва у країнах ЄС стали єврорегіони.

Єврорегіони - це міждержавні транскордонні регіональні асоціації, які охоплюють прикордонні області та розвиваються за погодженими планами та проектами. Співробітництво тут відбувається у вигляді розробки спільних комплексних програм економічної, культурної та гуманітарної взаємодії, конкретних транскордонних економічних проектів, розв'язання проблем зайнятості, інфраструктури, екології.

В Україні існує можливість створення та ефективного функціонування ще однієї форми регіонального співробітництва - *вільних економічних зон* на прикордонних територіях.

Трактування поняття «проблемний регіон» на даний час є занадто загальним і не дозволяє достатньо чітко визначити межу між проблемними регіонами і успішними територіями. При цьому ступінь вирішення тих або інших соціально-економічних проблем в кожному регіоні буде завжди відносний через постійні умови господарської діяльності, що змінюються, під впливом різного роду внутрішніх і зовнішніх (у т. ч. кон'юнктурних) чинників.

12.3. Економіка регіонів України

Економіка кожного регіону має свою внутрішню структуру, механізми управління і функціонування. Але вона не є обмеженою та ізольованою. Завдяки

міжрегіональним зв'язкам економіка окремого регіону є частиною економік інших регіонів і таким чином національної економіки загалом.

Економіка регіону являє собою складну систему взаємодій регіональних, субрегіональних (внутрішньо-регіональних) і міжрегіональних елементів, утворюючи єдиний економічний простір.

Донецький економічний район

До складу району входять дві області: Донецька (26,5 тис. км²) та Луганська (26,7 тис. км²). Площа району становить 53,2 тис. км², або 8,8% всієї площі України. Донецький економічний район розміщений у степовій природно-географічній зоні. Природно-ресурсний потенціал району становить 21% потенціалу держави. Мінерально-сировинні ресурси (54,5% державних ресурсів) представлені паливно-енергетичними, рудними та нерудними корисними копалинами. Основне багатство району - кам'яне вугілля Донецького кам'яновугільного басейну. У районі є родовища бурих залізняків, мідні, залізні, марганцеві руди, кухонна сіль, ртуть, вогнетривкі глини, флюсові вапняки, цементна сировина, поліметали (свинець, цинк, срібло), високоякісна крейда. Зосереджені значні запаси гіпсів, будівельних пісків, пісковиків. Водні ресурси району не забезпечують потреб народно-господарського комплексу.

Спеціалізація району на важкій промисловості призводить до значних викидів шкідливих речовин в атмосферне повітря, запилення та загазованості практично усієї території району.

Придніпровський економічний район

Це старопромисловий район розвинутої індустрії, потужного промисловоаграрного комплексу, який має значний вплив на розвиток економіки України. До нього входять Дніпропетровська, Запорізька, Кіровоградська області. Площа району становить 83,7 тис. км² (13,9% території України). Ресурсний потенціал району 17,9% від загального по Україні. У його складі виокремлюють мінеральні, земельні, водні, природно-рекреаційні, лісові ресурси.

Район належить до територій з високим рівнем інтегрального природно-ресурсного потенціалу. Мінеральна база характеризується різноманітними й

значними запасами корисних копалин. Тут розташовані родовища залізних,, нікелевих, уранових, титанових руд, фосфатної сировини, доломітів, талькомагнезитів, графіту. Промислове значення мають поклади кам'яного, бурого вугілля, родовища нафти і газу.

Придніпровський економічний район насамперед промислово-аграрний, де промисловість на більшості території значно переважає сільське господарство (6 : 1). Виняток становить Кіровоградська область, де це співвідношення більш збалансоване.

У районі нараховується майже 100 тис. га курортно-рекреаційних територій. Рекреаційний потенціал району складають мінеральні бальнеологічні води, лікувальні грязі, морські, річкові пляжі, ліси рекреаційного призначення.

Східний економічний район

Район - один з потужніших індустріально-аграрних господарських комплексів України. До нього входять Полтавська, Сумська і Харківська області. Загальна площа району становить 84 тис. км² (13,9% території України). Важливими передумовами розвитку району є наявні природні ресурси і сприятливі природнокліматичні умови. Земельний фонд Східного району

визначається значними площами сільгоспугідь та ріллі (15,6 та 15,3% від загальнодержавних). Район добре забезпечений водними та лісовими ресурсами. Мінеральні ресурси досить різноманітні. Насамперед, це енергетичні ресурси і залізна руда. Є поклади кам'яного і бурого вугілля, нафти, газу. Близькість району до української металургійної бази сприяла розвитку важкого металомісткого машинобудування. Розвинуті хімічна, нафтохімічна, легка і харчова промисловості. У районі переважає частка видобувних галузей над обробними. В аграрному виробництві більш поширені бурякоцукровий, плодоовочеконсервний, зернопромисловий, олійно-жировий, льоно-, м'ясо-, молоко-, птахопромисловий спеціалізовані комплекси.

Природні умови та ресурси району сприяють розвитку рекреаційного комплексу, густота річкової мережі дає можливість для розвитку водних видів спорту. Мальовничі ландшафти, мінеральні джерела, архітектурний комплекс

району створюють курортний потенціал. Санаторно-оздоровчі комплекси мають не лише районне, а й державне значення.

Поліський економічний район

До нього входять Волинська, Житомирська, Рівненська і Чернігівська області. Його територія становить 101,9 тис. км² (16,9% площі України), розташований район у північно-західній частині країни. У районі зосереджено 10% природно-ресурсного потенціалу країни. Найбільшу частку складають земельні, водні та лісові ресурси. З корисних копалин можна виокремити нафту, калійну і кухонну сіль, сірку, озокерит, мінеральні води. Район багатий на сировину для будівельної промисловості.

Природно-кліматичні умови (помірно-континентальний клімат) зумовили заболоченість території, надмірність водних ресурсів, спеціалізацію сільського господарства.

Поліський економічний район є аграрно-промисловим. Функціонують бурякоцукровий, плодоовочеконсервний, льонопромисловий, молоко-, м'ясо- та птахопромисловий комплекси.

Чинниками, які сприяють розвитку рекреації, є наявність унікальних мальовничих ландшафтів та місцевостей курортно-оздоровчого типу, багатого лісового фонду, луків, численних озер та річок. Мінеральні води, лікувальні грязі дають змогу розвивати лікувально-оздоровчі заклади.

Район має зручне транспортне сполучення як зі східноєвропейськими, так і центральноєвропейськими державами. Транспортне положення на шляхах до Білорусі та Польщі вигідне для району.

Подільський економічний район

Площа району становить - 60,9 тис. км² (10,1% території України). До нього входять Тернопільська, Хмельницька, Вінницька області. Район розташований у центральній частині Правобережної України, у зоні з родючими ґрунтами, достатнім зволоженням, що сприяє розвитку агропромислового комплексу.

До природних ресурсів належать сільськогосподарські, лісові, мінеральні, водні, рекреаційні ресурси. Вони є основою формування виробничих комплексів.

Частка орних земель становить 84%. Серед мінеральних ресурсів провідне місце належить групі будівельних матеріалів, сировині для виробництва цементу, цегли, черепиці, щебеню. Є значні запаси гранітів, гнейсу, марганцевих руд, мергелів, гіпсу, каоліну.

Комплекс природно-економічних передумов найбільш сприятливий для розвитку агропромислового виробництва. Сільське господарство району спеціалізується на зерновому, буряковому, технічно-кормовому та м'ясо-молочному напрямах. Розвинуте садівництво, ягідництво, виноградарство. Розвиток промисловості обмежений недостатньою мінерально-сировинною базою. Основою промисловості є електроенергетика, металургія, харчова промисловість.

Близькість району до державного кордону України дає можливість розвивати на його території галузі з виробництв, продукція яких може транспортуватися в інші країни.

Центральний економічний район

До складу району входять дві області: Київська і Черкаська та м. Київ. Площа району становить 49,8 тис. км² (8,3% території України). Природно-кліматичні й соціально-економічні передумови району сприяють розвитку багатогалузевого промислового і сільськогосподарського виробництва. Район містить 7% природно-ресурсного потенціалу країни. Мінеральних ресурсів небагато (1,1%), сировинна база недостатньо забезпечує потреби району. Є незначна кількість бурого вугілля, торфу, різних видів будівельних матеріалів (лабрадорит, граніт, Пісок), державне значення мають запаси бентонітових глин та каолінів. Багатство району - водні (6;6%), земельні (9,9), лісові (8,6), фауністичні (10,0) і природно-рекреаційні (9,6%) ресурси.

У районі функціонує потужний потенціал академічної, вузівської і галузевої науки. В академічному секторі зосереджено понад 7% наукових працівників. Найбільшим сектором науки є вузівський, з метою удосконалення управління наукою створено шість наукових центрів.

Природно-кліматичні, історичні умови району сприяють розвитку рекреаційно-туристичного потенціалу. Рівнинний рельєф, помірно-континентальний клімат, ліси, водні ресурси сприяли розвитку мережі різних типів санаторіїв, здравниць, будинків відпочинку. Привертають увагу історико-етнографічні об'єкти (археологічні музеї, історико-культурні, національні заповідники, архітектурна унікальність будівель).

Вигідне геоєко-номічне положення, розміщення в районі столиці України - культурного, політичного та промислового центру, сприяє розвитку типового та інноваційного виробництва. Столичний статус міста Києва сприяє розташуванню в районі представництв багатьох країн та відділень світових організацій, що сприяє розвитку культурних, політичних, економічних міжнародних зв'язків.

Причорноморський економічний район

Район має вигідне географічне положення, розташований на півдні України, займає площу 113,4 тис. км² (18,8% території України). До нього входять АР Крим, Одеська, Миколаївська, Херсонська області, м. Севастополь. Район зосереджує 15,6% природно-ресурсного потенціалу від загальноукраїнського рівня. Корисних копалин небагато (2,8%), це в основному керченська залізна руда, флюсові вапняки, солі кримських озер, різні види будівельних матеріалів (мармур, граніт, глини), природний газ, лікувальні грязі лиманів, мінеральні джерела. Недостатність корисних копалин компенсується теплим кліматом і морем (природно-рекреаційні ресурси становлять 27,4%).

Агропромисловий комплекс спеціалізується на зерновому господарстві, виноградарстві, плодоовочеводстві, молочно-м'ясному та птахопромисловому напрямах.

Район має потужний науково-технічний потенціал. На його території зосереджено 15% науково-дослідних і проектно-конструкторських організацій України.

Район має досить вигідне географічне положення. Його територією проходять важливі залізничні, автомобільні, річкові та повітряні шляхи, які сполучають економічні райони України з багатьма зарубіжними країнами. Район

розташований на перетині державних і міжнародних морських шляхів Азово-Чорноморського басейну.

Карпатський економічний район

До його складу входять Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська й Чернівецька області. Площа району становить 56,6 тис. км² (9,4% території України). Район розташований близько до центру Європи, займає вигідне географічне положення, має великий рекреаційний та агропромисловий потенціал. Район дефіцитний на мінеральні ресурси, але має значні рекреаційні, лісові, водні, що сприяє розвитку багатогалузевого господарства. Мінерально-сировинна база представлена 25 видами корисних копалин. На території району є родовища кам'яного вугілля, сірчаних руд, калійних солей, цементної сировини, нафти й природного газу. Серед рекреаційних ресурсів підземного походження необхідно виокремити 336 джерел мінеральних вод, окремі з яких мають унікальну лікувальну дію.

Карпатський економічний район - це зона багатопрофільного, зимового і літнього, гірськоспортивного і масового пізнавально-оздоровчого відпочинку та бальнеологічного лікування.

У районі розвинутий залізничний, автомобільний та інші види транспорту. Діють нафто- і газопроводи, продуктопроводи, які перекачують бензин, керосин, етилен. Продукція хімічної і деревообробної промисловості, машинобудування, агропромислового комплексу є дуже важливою для України. Сільськогосподарське виробництво сприяло формуванню агропромислових комплексів рослинного (плодоовочевого, виноградарського, зернового) і тваринницького (м'ясо-молочного, птахівницького) напрямів.

Район, особливо м. Львів, є одним з найбільших в Україні осередків ЗВО та науково-дослідних установ.